

سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال صید غیر مسؤلانه آبریان با مطالعه تدابیر فراملی

دکتر ابوالفتح خالقی hmuvmu@yahoo.com

استادیار گروه حقوق دانشگاه قم

تاریخ پذیرش: ۸۸/۱۲/۱۲

تاریخ دریافت: ۸۷/۱۰/۲۵

چکیده

حفظ جمعیت آبریان در قبال خطراتی که بازتولیدشان را تهدید می‌کند از اهداف اولیه پاسداری از حیات آنها در ابعاد ملی و فراملی است. صید بی‌رویه و غیرمسؤلانه ذخایر دریایی، نسل بسیاری از گونه‌های جانوری را به مخاطره انداخته است. برای کنترل و مهار این خطر، سازمان‌ها و نهادهای مسؤل تلاش کرده‌اند تا در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، تدابیر مکملی در حوزه سیاست‌های تقنینی در قالب قوانین داخلی، پیمان‌های منطقه‌ای و کنوانسیون‌های بین‌المللی مقرر نمایند. به ویژه بر کاربرد ضمانت اجرای کیفری در حراست از آبریان تأکید شده است. سیاست جنایی ایران در حوزه تقنین، متأثر از وضع و تصویب قوانینی است که ارتکاب اعمالی از قبیل صید گونه‌های نادر و در معرض خطر انقراض، صید بدون پروانه، صید صنعتی در مناطق ساحلی، صید در مناطق یا فصول ممنوعه، صید با ادوات و تجهیزات ممنوعه، اختلال در روند مهاجرت آبریان، حمل و نگهداری. عمل‌آوری، عرضه و فروش آنها را جرم‌انگاری نموده است. سازمان شیلات هم اجازه دارد تا نسبت به اعمال تدابیر اداری نظیر تعلیق یا ابطال پروانه صیادی و کاهش سهمیه صید اقدام کند. راهبرد اساسی در این سیاست، تنظیم قواعد و سازماندهی اقداماتی است که بتواند از تحمیل آسیب‌های جدی به محیط زیست دریایی پیشگیری نماید. آسیب‌پذیری آنها را در قبال بهره‌برداری کاهش داده و بستری فراهم سازد تا گونه‌های آبرزی در فرآیند طبیعی، ترمیم و بازسازی شوند.

واژه‌های کلیدی: آبرزی، صید، بزه، کیفر، شیلات، گونه دریایی.

۱. اهمیت آبریان و ضرورت مراقبت از آنها

آبریان از جمله موجودات مهم در زنجیره حیات هستند که از موقعیت ممتازی برخوردارند. اهمیت بارز آنها به تغذیه، سلامت و اقتصاد جوامع انسانی مربوط می‌شود. تصور ابتدایی انسان از منابع تجدیدپذیر و با ارزش دریا، بی‌انتهای و پایان‌ناپذیری آن بوده است. اما امروزه با شناخت بیشتر انسان از ذخایر آبریان، افسانه بی‌پایان بودن منابع آبرزی به واقعیت پایان‌پذیری ذخایر مبدل شده است. (Charles Ehler, 2007, p 288). بنابراین این تأمین‌پرورتنینی که بدن انسان به آن نیاز دارد از منابع تجدیدپذیر دریایی پیوسته مورد توجه بوده است. تا جایی که امروزه حفظ توان بازسازی انواع آبریان، به آرمان مشترک جهانی بدل شده است. با رشد جمعیت سهم مصرف ماهی و سایر آبریان نیز افزایش یافته و انسان برای پاسخ به تغذیه روزافزون خود، برداشت بی‌حد و حصر از دریا و ذخایر آن را ادامه داده است. براساس آمار سازمان خواربار و کشاورزی جهانی، رشد مستقیم مصرف ماهی در برنامه غذایی از رقم ۷۱ در دهه نود میلادی به ۷۶ در سال ۲۰۰۰ افزایش یافته است. علی‌رغم نامناسب بودن میزان مصرف سرانه ماهی در ایران (www.iranfoodnews.com, 12/5/87) سهم سرانه جهانی منابع غذایی قابل دسترس بشر در بخش آبریان از ۶ کیلوگرم در ۱۹۵۰ به ۱۶ کیلوگرم در سال ۲۰۰۲ افزایش یافته است (www.fao.org/fishery, 2/6/87) بنابراین ماهی و فرآورده‌های آن سهم زیادی در تأمین امنیت غذایی انسان دارند. امنیتی که به «دسترسی همه مردم در تمام اوقات برای غذای کافی و سالم برای داشتن یک زندگی خوب و فعال» تعبیر شده است (کاشی، ۱۳۸۶، ص ۸۳). اهمیت و ارزش غذایی ماهی در سلامت انسان و پیشگیری از بیماری‌ها به نحوی است که حذف آن از برنامه غذایی بشر ناممکن است. غذاهای حاصل از آبریان علاوه بر تأمین پروتئین‌های مورد نیاز بدن، دارای بسیاری از ویتامین‌ها و مواد معدنی می‌باشند (www.Tebyan.net, 23/4/87) که برای حفظ سلامتی و تأمین بهداشت غذایی ضرورت دارند. در آیه ۹۶ سوره مائده جواز صید آبریان و در آیه ۱۴ سوره نحل به اذن تغذیه از پروتئین دریایی اشاره شده است. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ۲۱۱) بنابراین قانونگذار با درک اینکه سهمی معادل ۲۵ درصد از تأمین پروتئین (باغبان، ۳۰، ۱۳۷۱) و حفظ سلامتی جامعه بشری به وجود آبریان پیوند خورده است؛ مراقبت از حیات آنها را با مداخله کیفی سیاست‌گذاری کرده است تا با اعمال ضمانت‌اجراهای کیفی هم به بقای گونه‌های آبرزی در زنجیره حیات کمک کند و هم به سلامت و امنیت غذایی بشر یاری رساند.

اهمیت اقتصادی آبریان از منظر اشتغال، کمتر از اهمیت غذایی آن نیست. گستره و فراگیری این صنعت از جهت تولید، فرآوری و صادرات، آن را در موقعیت برتری قرار داده است. به عنوان

نمونه در استان هرمزگان حدود ۱۵٪ از جمعیت استان به کمک فعالیت‌های صیادی و صنایع جانبی آن امرار معاش می‌کنند. از این تعداد ۲۷ هزار ۳۱۹ نفر صیاد هستند. ارزش مجموع صید استان در سال ۱۳۸۶ معادل ۱۶۱۰ میلیارد ریال برآورد شده است. (www.hpf.ir.6/5/87) بر اساس آمار سازمان شیلات ایران در سال ۱۳۸۷ تعداد صیادان مجاز فعال در سواحل شمال و جنوب کشور، به حدود ۱۴۲ هزار نفر می‌رسد که با ۱۲۰۰۶ فروند شناور، به امر صیادی اشتغال دارند. (سازمان شیلات ایران، ۱۳۸۶، ص ۴۱) این در حالی است که فعالیت صیادان غیرمجاز آسیب جدی به اشتغال و درآمد ناشی از صیادی قانونی وارد می‌سازد. بر اساس آمار منتشره سازمان شیلات در ۶ ماه نخست سال ۸۷ گارد حفاظت منابع آبزیان ۸۱۳ فروند شناور صیادی غیرمجاز موتوری و پارویی توقیف کرده است، ۵۳۵۵ متهم همراه با آلات و ادوات صید غیرمجاز دستگیر شده‌اند. ۲۰۱ کیلوگرم خاویار در آبهای شمال و ۵۸ تن میگوی قاچاق و ۱۹۶۶ قطعه شاه میگو در جنوب کشور کشف شده است. در همین مدت ۱۱۵ تن انواع ماهی در آب‌های جنوب و ۲۱ تن ماهی صید شده به صورت غیرمجاز در آب‌های شمال کشور که در مجموع ۱۳۶ تن منابع آبزی صید غیرمجاز در شمال و جنوب کشور کشف شده است. در سال ۸۶ تعداد ۸۸۱ هزار و ۴۹۸ دام استخوانی و ۱۶۹ هزار و ۸۲۷ رشته دام غضروفی کشف که جمعاً یک میلیون و ۵۱ هزار و ۳۲۵ رشته دام غیرمجاز از دریا جمع آوری گردید. (شیلات، آمار ۱۳۸۷).

برای تضمین بقای اشتغال پایدار در صنعت صیادی از ابزارهای مختلف بهره گرفته می‌شود که اعمال تدابیر کیفری در برنامه‌های کلان سیاست جنایی یکی از آنهاست. پیشگیری کیفری و غیرکیفری از نقض مقررات زیست محیطی در عرصه آبزیان و مقابله کیفری با صید بدون پروانه به عنوان آخرین راهکار؛ ضمن حفاظت از گونه‌های مزبور؛ برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اشتغال را در صنعت صیادی، بهبود می‌بخشد. کارکرد و قابلیت پیشگیرانه جنایی در اشتغال زایی به طور کلی و در صنعت صیادی به طور ویژه (در مناطق ساحلی) ضرورت مداخلات کیفری را ایجاب می‌کند.

کسب درآمد ارزی از دیگر مزایای اقتصادی شیلات محسوب می‌شود. با صادرات انواع ماهی، میگو، صدف، خاویار و دیگر آبزیان باتحصیل ارز، به اقتصاد کشور کمک می‌شود. آمارهای سازمان شیلات (www.hpf.ir, 12/7/87). و سازمان خواربار و کشاورزی جهانی (FAO Fisheries and Aquaculture Department, 2007, p 4.) به خوبی مبین جایگاه ویژه صنعت صیادی و آبزی‌پروری در اقتصاد داخلی و بین‌المللی است. کمیته صید و آبزیان فائو متوسط نرخ رشد مناطق مختلف جهان را در نیم قرن گذشته در جدول زیر ارائه کرده است (The state of world aquaculture, 2006, p 9)

Average annual growth rate of aquaculture production globally by continent and by decade, between 1950 and 2004							
Year	1950-2	1950-1	1960-1	1970-1	1980-1	1990 -	2000-2
Region	004	960	970	980	990	2000	004
China	4.12	6.27	0.4	5.7	6.11	1.15	2.6
Rest of Asia and the Pacific region	4.7	1.10	6.7	2.9	4.6	4.3	1.9
Western Europe	9.4	3.4	1.6	4.4	5.5	6.5	0.2
Latin America and the Caribbean	3.21	2.16	1.21	0.37	3.23	2.14	4.11
North America	7.4	2.5	8.4	0.0	6.7	0.5	5.6
Near East and North Africa	8.10	7.8	8.2	5.14	7.11	7.17	2.9
Central and Eastern Europe	4.2	8.3	5.4	3.5	5.6	2.8	3.4
sub-Saharan Africa	7.10	8.19	9.5	2.5	2.10	1.13	9.9
Total	8.8	3.12	7.5	6.7	6.8	5.10	8.6

با عنایت به این موارد به وضوح روشن است که فعالیت در عرصه آبریزان هم به ثبات امنیت غذایی و هم به سلامت و بهداشت غذایی مرتبط است علاوه بر آنکه در عرصه اقتصادی، اشتغال و کسب درآمد ارزی نیز از اهمیت و موقعیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است. ضرورت حمایت از این ابعاد می‌طلبد که از تمامی ابزارهای ممکن (کیفری و غیر کیفری) بهره گرفته شود. از جمله بر استفاده از مهم‌ترین آنها که تدابیر کیفری است تأکید شده است. جرم‌انگاری رفتارهایی که منجر به کاهش جمعیت، نابودی آبریزان و صدمه جدی به حوزه‌های اقتصادی آنها می‌شود؛ کمک مهمی به ایجاد رویکرد مسئولانه در عرصه صیادی خواهد کرد. از اینرو در این مقاله تلاش شده است تا با مطالعه قوانین و مقررات کیفری و اسناد بین‌المللی مربوط به جانداران آبریزان به این سؤال پاسخ داده شود که سیاست تقنینی ایران در مقابله با اقداماتی که حیات گونه‌های آبرزی را تهدید می‌کند با تکیه بر تدابیر فراملی؛ چگونه تبیین شده است؟ موضوعی که به صید غیرمسئولانه شهرت یافته است.

۲. پیشینه ملی حفاظت از آبریزان

۲-۱. سیاست تقنینی

بر اساس گمانه زنی‌های تاریخی که نشان از فعالیت صیادی بشر در گذشته‌های بسیار دور دارد (Stuart Archibald Moore, 2007, p 146)؛ ساحل نشینان شمال و جنوب کشورمان نیز از همان ایام به فعالیت صیادی اشتغال داشته‌اند. علیرغم قدمت زیاد فعالیت صیادی در این سواحل،

هیچ نشانی که مؤید وجود نظام خاص و مدون حاکم بر فعالیت صیادی برای نظم و نسق بخشیدن به آن در ادوار گذشته باشد، وجود ندارد. منابع تاریخی موجود در مورد شیلات ایران نشان می‌دهند که تا پیش از سال ۱۱۷۵ سوابق متقنی در حفاظت و مراقبت از آبزیان ثبت نشده است. نخستین علایم مدیریت فعالیت‌های صیادی به سال ۱۲۱۲ باز می‌گردد. در این سال به دلیل ضعف توان مالی دولت قاجار، محمد شاه تصمیم می‌گیرد تا بهره‌برداری از منابع شیلات دریای خزر را به روس‌ها واگذار کند و اجاره‌بهای سالانه دریافت نماید. وی حکام محلی که به دریا بیگی مشهور بودند را از گرفتن عوارض منع نمود. قرارداد اجاره مزبور تا سال ۱۳۰۶ (۸۰ سال) تنها نظام شناخته شده برای فعالیت‌های صیادی سواحل ایران به شمار می‌رفت. در دوره مذکور محدودیت و ممنوعیت طریقی یا فصلی پیش‌بینی نشده بود. روس‌ها قادر بودند از هر گونه‌ی دریایی و به میزان دلخواه صید نمایند (کیهانی، ۱۳۴۷، ص ۳۷).

از سال ۱۳۰۶ تا ۱۳۳۱ «شرکت ماهی ایران و شوروی» بهره‌بردار دریا بود تا اینکه در سال‌های ۱۳۳۱-۱۳۳۲، با ملی شدن شیلات، اولین تشکیلات مستقل ماهیگیری کشور به نام «شرکت سهامی شیلات ایران» برای سامان بخشی به عرصه صید و حفاظت از منابع آبی شکل گرفت. نخستین «آیین‌نامه صید در دریای مازندران» در همین سال، تدوین و به اجرا درآمد. حفظ و ازدیاد نسل ماهی از جمله اهداف تشکیل شرکت سهامی شیلات ایران بود. تعیین فصول مجاز و ممنوعه صید و مشخص کردن مناطق مجاز صیادی در آیین‌نامه معین نشده بود. در راستای حفاظت از منابع آبی به ترتیب در ۱۳۳۵ و ۱۳۳۹ «قانون تأسیس شرکت شیلات شمال» و ماده واحده «قانون مربوط به اساسنامه شرکت شیلات و صید ماهیان غضروفی» تصویب می‌شود. در تبصره پنج ماده واحده ۱۳۳۹، صید ماهی غضروفی (استورژن) و خاویار در انحصار دولت قرار می‌گیرد. فروش و صادرات آن بدون اجازه دولت قاجاق محسوب و مرتکبان طبق قانون قاجاق کالا، مجازات می‌شدند. با وضع این قانون تنها ماهیان خاویاری مشمول حمایت کیفری قرار می‌گیرند.

حمایت کیفری از موجودیت آبزیان دریای خزر و سایر حوزه‌های آبریز نواحی شمال کشور، با تصویب قانون «مجازات صید غیرمجاز از دریای خزر» در سال ۱۳۴۶ ادامه می‌یابد. از تاریخ تصویب این قانون، صید هر نوع آبی از دریای خزر، مرداب‌ها، رودگاه‌ها و مصب‌های مربوط به دریای خزر منوط به اخذ پروانه می‌شود. کسانی که بدون پروانه مبادرت به صید نمایند و یا آبزیان صید شده را مخفی و یا برای فروش عرضه می‌کردند، علاوه بر ضبط عین مال به جزای نقدی معادل دو برابر بهای کالای مکشوفه و یا به حبس از ۱ تا ۶ ماه و یا به هر دو مجازات محکوم می‌شدند.

حفاظت از آبزیان در حوزه خلیج فارس و دریای عمان در قیاس با دریای بسته خزر، بسیار دیرتر صورت پذیرفت. ساماندهی عملیات صید و حفاظت از آبزیان در سواحل جنوبی کشور در خلیج فارس و دریای عمان به سال‌های ۱۳۱۶ - ۱۳۱۷ باز می‌گردد. پس از شناسایی ذخایر آبزیان در آب‌های جنوبی کشور فعالیت‌های صیادی و صنایع شیلاتی در این سواحل رشد و توسعه یافتند. با مطالعات انجام شده در سال‌های ۱۳۳۴ - ۱۳۳۵ و تصمیم دولت (تصویب نامه هیأت وزیران شماره ۵۴۸ مورخ خرداد ماه ۱۳۳۹) ابتدا شرکت سهامی شیلات جنوب ایران در سال ۱۳۴۲ تأسیس و سپس به موجب «قانون تأسیس شرکت سهامی شیلات جنوب ایران» مصوب ۱۳۵۰ به منظور بهره‌برداری از محصولات دریایی خلیج فارس، دریای عمان، رودخانه‌های ساحلی جنوب، شرکت مزبور تأسیس می‌شود. در هیچیک از مواد این قانون به موضوع مراقبت و حفاظت از گونه‌های آبزی اشاره نشده بود. بعلاوه گرچه صید در حوزه عملیات قانون مزبور موقوف به اخذ پروانه صیادی بود ولی انجام صید بدون مجوز، ضمانت اجرای کیفری نداشت. به منظور وضع حمایت‌های کیفری در سال ۱۳۵۴ قانون مذکور بازنگری شد و اصلاحاتی در آن صورت گرفت. از جمله اصلاحات انجام شده، جرم انگاری صید بدون پروانه، حمل، نگهداری و فروش محصولات صیادی بود. در تبصره ۲ الحاقی به ماده ۸ همین قانون مقرر شد: هر کس بر خلاف قانون مبادرت به عملیات صیادی یا بهره‌برداری نماید، یا محصولاتی را که بدون اجازه قانونی صید شده بیش از مصرف شخصی نگهداری یا حمل کند یا به معرض فروش بگذارد، علاوه بر ضبط محصول غیر مجاز به جزای نقدی معادل دو برابر قیمت کالای مکشوفه یا به حبس از ۶۱ روز تا ۶ ماه محکوم می‌شود.

حفاظت کیفری از منابع آبزی کشور در دریای خزر، دریای عمان، خلیج فارس و همچنین مناطق حساس شیلاتی (مرداب‌ها، رودگاه‌ها، مصب‌ها، خلیج‌ها و رودخانه‌ها)؛ بعد از شکل‌گیری نظام اسلامی هم ادامه یافت. به منظور مدیریت ذخایر و حفاظت از آبزیان، نخستین بار شورای انقلاب در سال ۱۳۵۸ اقدام به تصویب، لایحه قانونی مجازات صید غیر مجاز از دریای خزر و خلیج فارس نمود (سامانه قوانین کشور، ۸۷/۶/۱۴). در ماده یک قانون مزبور صید بدون پروانه آبزیان در خلیج فارس، دریای خزر، مرداب‌ها، رودگاه‌ها، خلیج‌ها، مصب‌ها و رودخانه‌ها جرم‌انگاری شد و مرتکبان برای بار اول علاوه بر ضبط مال، معادل دو برابر بهای آن، جزای نقدی و برای دفعات بعد علاوه بر مجازات مذکور به حبس از ۶۱ روز تا شش ماه محکوم می‌شدند. گونه خاص ماهیان خاویاری برابر ماده ۲ مورد حمایت ویژه قرار گرفتند. صید ماهیان خاویاری

تاس ماهیان) تهیه خاویار همچنين عرضه، فروش، حمل نگهداری و صدور آنها بدون اجازه شیلات قاچاق اعلام گردید.

سرانجام حفاظت از منابع آبی در سال ۱۳۷۴ با تصویب قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران توسط مجلس شورای اسلامی و تهیه آئین نامه اجرایی آن توسط هیئت وزیران در سال ۱۳۷۸ به سامان می‌رسد. علیرغم مخالفت‌هایی که برخی نمایندگان اعلام می‌کنند (مشروح مذاکرات جلسه ۳۴۱، روزنامه شماره ۱۴۹۵۷، ص ۲۲) ولی نهایتاً در این قانون علاوه بر تأکید بر مدیریت صید و اعمال مقررات مربوطه، رویکردهای حفاظت از گونه‌های آبی و محیط زیست آنها نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. حفاظت و مراقبت از ذخایر آبیان در حوزه اداری شیلات، با تصویب آیین‌نامه مربوط به رسیدگی به تخلفات صیادی در سال ۷۹ و سپس در سال ۸۴ ادامه می‌یابد. بر اساس دستورالعمل سازمان شیلات، کمیسیون رسیدگی به تخلفات صیادی در ستاد مرکزی، استان و شهرستان‌های حوزه دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان تشکیل و موضوع مدیریت ذخایر آبیان و نحوه مقابله با تهدیدات زیست محیطی آنها سازمان‌دهی می‌نماید.

۲-۲. سیاست پیشگیرانه محیطی

مبارزه پلیسی با صید غیرمجاز و پیشگیری وضعی از جرایم مرتبط با آن نظیر مقابله با سایر جرایم از مأموریت‌های اصلی نهادهای انتظامی است. به همین دلیل از ابتدا حفاظت فیزیکی از ذخایر شیلاتی در آب‌های جنوب و شمال کشور به مدد بکارگیری نیروهای پلیس (ژاندارمری) و واحدهای مختلف گارد حفاظت منابع طبیعی آغاز می‌شود. پس از سازماندهی ادارات شیلات کشور، یگان انتظامی وقت (ژاندارمری) از شهریور ماه ۱۳۵۲ امر مبارزه با صید غیرمجاز و حفاظت از منابع آبی کشور را با نظارت واحد شیلات عهده‌دار می‌گردد. یگان شیلات ژاندارمری تشکیل و نیروهای آن در امتداد سواحل (حوزه فعالیت) استقرار می‌یابند. برای کنترل پهنه آبی دریا واحد شناور گارد شیلات ژاندارمری با شناورهای گشتی، منطقه‌ی فعالیت و بهره‌برداری شیلات در دریا را تحت نظر می‌گیرند. این واحدها به منظور کنترل، پیشگیری از صید غیرمجاز، حفاظت از ذخایر آبیان و بازرسی سواحل و دریا با هدایت قرارگاه فرماندهی خود، مأموریت‌های محوله را به انجام می‌رسانند. با مدیریت نیروهای مزبور پاسداری از منابع آبی و پیشگیری از فعالیت صیادان غیرمجاز، امر بهره‌بردار پایدار از ذخایر دریایی تا سال ۵۷ روند مطلوبی پیدا می‌کند. (پایگاه شیلنا، ۸۷/۵/۲۶) در فاصله بین سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۱ فعالیت‌های غیرمجاز صید و صیادی متأثر از

حوادث آغازین انقلاب و جابجایی در تشکیلات سازمانی شیلات که منجر به الحاق آن به وزارت کشاورزی شد، زمینه‌ای فراهم ساخت که مراقبت و حفاظت از ذخایر آبی با رکود مواجه شود و بهره‌برداری غیرمسئولانه از دریا توسعه یابد. رشد بهره‌برداری بی‌ضابطه از منابع و ذخایر آبیان، شرکت سهامی شیلات ایران را بر آن داشت تا به کمک نهادهای انقلابی (سپاه_ کمیته انقلاب) رسالت حفاظت و مراقبت از آبیان را مجدانه پیگیری نماید. واحد حراست از دریا در سال ۱۳۶۱ به ویژه در سواحل شمالی کشور به منظور مقابله با تهدیدات حیات آبیان تأسیس شد. (همان ۸۷/۵/۲۶) شکل‌گیری این واحد موجب شد تا حفاظت از آبیان رونق دوباره پیدا کند و دوران جدیدی در عرصه مراقبت و محافظت از ذخایر دریایی از طریق مقابله با صید غیرمجاز آغاز گردد. در این دوره علیرغم حاکمیت شرایط جنگی بر کشور، حفاظت از دریا و منابع آن ادامه یافت و با حضور نیروهای مزبور در پهنه آب‌ها، سواحل و حواشی رودخانه‌ها مقابله با صید غیرمجاز وارد عرصه تازه‌ای گردید. با سازمان‌دهی نهادهای انتظامی در سال ۱۳۶۴ وظیفه مراقبت از دریا و حفاظت از ذخایر آبی به کمیته انقلاب واگذار گردید. در سال ۱۳۶۸ با تفکیک وظیفه انتظامی حراست از دریا از ساختار اداری کارکنان، به این صورت سازماندهی شد که مأموران انتظامی از نظر سلسله مراتب فرماندهی و انجام مأموریت در حفاظت از آبیان در محدوده دریا و رودخانه‌ها تابع و تحت امر ضوابط حاکم بر نیروهای مسلح باشند ولی از منظر اداری و استخدامی مشمول مقررات شرکت سهامی شیلات به حساب آیند.

در سال ۱۳۷۴ نیز با تصویب قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران، بازرسی و کشف جرایم مربوط به آبیان و مراقبت از حیات آنها به نیروی انتظامی محول می‌شود. بر اساس ماده ۲۱ همین قانون و ماده ۸۱ آیین‌نامه اجرایی وزارت جهاد کشاورزی با نیروی انتظامی، توافقنامه‌ای امضاء و امر حفاظت ادامه می‌یابد. سال ۱۳۷۹ پس از تصویب قانون برنامه سوم توسعه، بر اساس ماده ۱۷۹ دستگاه‌های دولتی اجازه یافتند تا با مجوز ستاد کل نیروهای مسلح نسبت، به تشکیل یگان‌های حفاظت اقدام نمایند^۱. در این راستا طرح پیشنهادی وزارت جهاد کشاورزی (شیلات) در وزارت کشور بررسی و پس از کارشناسی فنی طرح مزبور در سال ۱۳۸۲ به تصویب ستاد کل نیروهای مسلح می‌رسد. به این ترتیب دستورالعمل تشکیل یگان حفاظت منابع آبی جهت اجرا به شرکت سهامی شیلات ایران ابلاغ می‌گردد. با تشکیل یگان مزبور مراقبت و

۱. ماده ۱۷۹- نهادهای، سازمانها و وزارتخانه‌ها می‌توانند پس از کسب موافقت و مجوز ستاد کل نیروهای مسلح نسبت به تشکیل یگانهای حفاظت اقدام کنند. این یگانها از نظر به کارگیری سلاح و مهمات تابع ضوابط نیروهای مسلح می‌باشند و با رعایت ضوابط نیروی انتظامی، تحت نظر دستگاه ذیربط اداره خواهند شد.

حفاظت از دریا و ذخایر آن به فرماندهی انتظامی واگذار و مأموریت آنها تا کنون بر اساس مصوبه مورد توافق ادامه داشته است. در حال حاضر تعداد ۸۰۰ نفر نیرو در یگان حفاظت شیلات از حدود سه هزار کیلومتر مرز دریایی کشور محافظت می کنند (www.Iranfisheries.com28/7/87) که هیچگونه تناسبی بین میزان نیروها با وسعت محدوده عملیاتی آنها و مأموریت‌ها وجود ندارد.

۳. سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی

در جهت حفاظت و پاسداری از منابع آبی تلاش‌های گسترده‌ای در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی صورت گرفته که در قالب کنوانسیون یا توافقنامه نمودار گشته است. ابعاد بین‌المللی حفاظت محیط زیست به گونه‌ای رشد یافته که برخی از حقوق‌دانان، طرح دیوان قضایی رسیدگی به جرایم زیست محیطی ارائه داده اند. (کنت مک کالیون، ۲۰۰۳، ص ۱۸۱) برخی از این اسناد به طور عام به حفاظت از محیط زیست اختصاص دارد و از آنجا که ذخایر آبی و زیستگاه آنها یکی از گسترده‌ترین مصادیق زیست بوم به شمار می‌رود، بنابراین مقررات مزبور به این حوزه نیز تسری پیدا می‌کنند. کنوانسیون‌هایی مانند کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های حیوانات و گیاهان وحشی در معرض خطر انقراض، کنوانسیون تنوع زیستی، کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییر آب و هوا. برخی دیگر از تلاش‌ها بر آبریزان و شیلات تمرکز داشته و به طور اختصاصی به مراقبت از حیات گونه‌های آبی می‌پردازند. در این مقاله به دلیل رعایت اختصار اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی ویژه آبریزان، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱. تدابیر منطقه‌ای

۳-۱-۱. کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریای خزر

کنوانسیون حفاظت محیط زیست دریای خزر محصول توجه کشورهای حوزه بزرگترین دریاچه جهان است. کنوانسیون در ۱۳ آبان ۱۳۸۲ پنجم نوامبر ۲۰۰۳ در نشست نمایندگان کشورهای حاشیه خزر در تهران تدوین شد. (www.caspianenvironment.org, 23/6/87) ایران در دهم خرداد ۱۳۸۴ به آن ملحق و در ۲۱ مرداد ۱۳۸۵ پس از الحاق پنج کشور ساحلی لازم الاجرا شد. برای تهیه متن سند این کنوانسیون هشت گردهمایی از سال ۱۹۹۵ با شرکت نمایندگان و کارشناسان پنج کشور ساحلی دریای خزر و سازمان‌های بین‌المللی از جمله برنامه محیط زیست

سازمان ملل متحد^۱ تشکیل گردید. در کنوانسیون ضمن تعریف آلودگی ناشی از منابع خشکی، دریایی، بستر دریا و هوایی، دولت‌ها را مکلف کرده تا زیست بوم دریای خزر را از آلودگی آن منابع حفظ کنند. برای اجرای تعهدات، آثار زیست محیطی فعالیت‌های خشکی و دریایی ارزیابی نمایند و اطلاعات مربوطه بین اعضا مبادله گردد. برنامه پیشگیری آلودگی محیط زیست و حتی پرداخت خسارت در قبال نقض تعهدات پیش‌بینی شده است. بند ب ماده ۵ مقرر می‌دارد: به موجب «اصل پرداخت توسط آلوده کننده» هزینه‌های آلودگی شامل جلوگیری، کنترل و کاهش بر عهده طرف آلوده کننده است. در مورد حفاظت، نگهداری و احیای منابع زنده دریایی در ماده ۱۴ مقرر شده است: طرف‌های متعاقد اقدامات لازم را در این موارد به عمل آورند. محافظت و احیای جمعیت گونه‌های دریایی به شکلی که بتواند حداکثر محصول پایدار و با کیفیت مطلوب را تولید کنند. تضمین اینکه گونه‌های دریایی بوسیله بهره‌برداری در معرض خطر نیستند. استفاده از تورهای ماهیگیری و شیوه‌هایی که حداقل تلفات را در صید گونه‌های مورد هدف و غیرهدف، در بردارند. گونه‌های کمیاب و بومی که در معرض خطر هستند، محافظت و نگهداری شوند. مجموعه تدابیر مقرر شده از جمله سیاست‌های بازدارنده کنشی و واکنشی محسوب می‌شوند که ضمانت اجرای آن‌ها در قوانین داخلی به صورت پاسخ‌های کیفی یا غیر کیفی در راستای تعهدات پذیرفته شده در این کنوانسیون تجلی می‌یابند.

۳-۱-۲. کنوانسیون منطقه‌ای کویت^۲

این کنوانسیون با عنوان «همکاری درباره حمایت از محیط زیست دریایی و نواحی ساحلی در برابر آلودگی»، سندی است که کشورهای حوزه خلیج فارس شامل ایران، بحرین، عراق، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی در آن متعهد شده‌اند، کوشش‌های خود را برای حفاظت از محیط زیست دریایی مشترکشان بکار بندند. آلودگی آب‌های منطقه خلیج فارس به نفت و یا سایر مواد خطرناک ناشی از فعالیت‌های صنعتی انسان در خشکی یا دریا محیط پرخطری برای زیست بوم دریایی و آبزیان آن ایجاد کرده است. برای پاسداری از زیست بوم آبی حوزه خلیج فارس در ۲۴ آوریل ۱۹۷۸ کنوانسیون منطقه‌ای کویت جهت همکاری درباره حمایت و توسعه محیط زیست دریایی و نواحی ساحلی در برابر آلودگی امضاء و از اول ژوئیه ۱۹۷۹ اجرایی

1. UNEP
2. Kuwait Regional Convention for Co-Operation on the Protection of the Marine Environment from Pollution 1978.

می‌شود. ایران در سال ۱۳۵۸ با تصمیم شورای انقلاب به کنوانسیون مزبور ملحق و از اول ژوئن ۱۹۸۰ به عضویت آن در می‌آید. (روزنامه رسمی شماره ۳۹۱ د مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۲) در راستای تقویت همکاری کشورهای عضو؛ ۵ پروتکل به این کنوانسیون الحاق گردیده که عبارتند از: ۱- پروتکل همکاری منطقه‌ای برای مبارزه با آلودگی ناشی از نفت و سایر مواد مضر در موارد اضطراری ۲- پروتکل راجع به آلودگی دریایی ناشی از اکتشاف و استخراج از فلات قاره ۳- پروتکل راجع به حمایت محیط زیست دریایی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی ۴- پروتکل کنترل انتقالات برون مرزی مواد زائد خطرناک و دیگر ضایعات در دریا ۵- پروتکل حفاظت از تنوع زیستی و ایجاد منطقه حفاظت شده دریایی. (www.ropme.net, 11/7/87)

کنوانسیون از کشورهای عضو می‌خواهد که فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی خود را به شکلی سازماندهی کنند که محیط زیست موجودات دریایی آسیب نبیند و در توازن زیست محیطی بکوشند. در ماده ۳ کنوانسیون مزبور تعهدات کلی اعضاء تصریح شده است. بر اساس این ماده دولت‌های عضو باید کلیه اقدامات لازم را برای جلوگیری و یا کاستن از آلودگی محیط زیست در منطقه دریایی و مبارزه با آلودگی اتخاذ نمایند. قوانین و مقررات ملی مورد لزوم برای انجام مؤثر تعهدات را وضع و سیاست‌های ملی خود را همگون سازند و برای این منظور یک مرجع ملی تعیین نمایند. توسعه صنعتی کشورها نباید به محیط زیست دریایی منطقه آسیب برساند و منابع زنده آن و سلامت انسانی را به خطر بیندازد.

۳-۲. سیاست‌های بین‌المللی

در سطح بین‌المللی نیز کنوانسیون‌های متعددی به تصویب رسیده‌اند که رویکرد اصلی آنها معطوف به مراقبت از محیط زیست دریا است. حفاظت، مراقبت از حیات آبیان، حفظ نسل و گونه آنها در این کنوانسیون‌ها مورد تأکید جدی است. کنوانسیون‌هایی نظیر کنوانسیون رامسر ۱۹۷۱، کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از دفع مواد زائد و دیگر مواد ۱۹۷۲، کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از آلودگی دریا ناشی از کشتی‌ها (مارپل) ۱۹۷۳/۱۹۷۸، کنوانسیون حقوق دریاهای ۱۹۸۲، کنوانسیون بین‌المللی آمادگی، مقابله و همکاری در برابر آلودگی نفتی ۱۹۹۰، کنوانسیون سازمان تون ماهیان اقیانوس هند ۱۹۹۱، کنوانسیون سازمان ملل راجع به حفظ و مدیریت ذخایر ماهیان مهاجر و دوکاشانه‌ای ۱۹۹۵، کنوانسیون بین‌المللی کنترل و مدیریت آب توازن کشتی‌ها ۲۰۰۴ و مجموعه قواعد صید مسئولانه فائو ۱۹۹۵ از این قبیل هستند. در برنامه‌های راهبردی جامعه جهانی برای مراقبت از آبیان با محوریت سازمان فائو به شیوه‌ای عمل

شده که می‌توان از آن با عنوان «نظم اقیانوسی» نام برد. (نصرزاده، ۱۳۸۰، ص ۷۱) جامعه جهانی در مراقبت از گونه‌های دریایی تا آنجا پیش رفته است که در اجلاس توسعه پایدار ۲۰۰۳ تصمیم گرفت که بر اساس نظامی کاملاً علمی و مطالعه شده، مناطق حفاظت شده^۱ دریایی جهانی و منطقه‌ای بر پایه تدوین کنوانسیون بین‌المللی ایجاد گردد (Taylor & Francis, 2007, p 285). به دلیل ارتباط مستقیم قواعد صید مسئولانه فائو با حفظ گونه‌های آبی، ذیلاً قواعد مزبور بررسی می‌شوند.

۳-۲-۱. قواعد صید مسئولانه

کمیته شیلات سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد به منظور بهره‌برداری پایدار از ذخایر آبی در سال ۱۹۹۱ خواستار تنظیم ضوابط و الزامات نوینی در صنعت صید می‌شود. یک سال پس از این درخواست؛ کنفرانس بین‌المللی در مکزیک برگزار و در آن کمیته آبریان برنامه اقدام را ارائه می‌نماید. این قواعد سپس در ۱۹۹۳ مورد بازبینی قرار می‌گیرد. اصول کلی و چارچوب آن به تصویب اعضای کمیته مزبور می‌رسد و مقرر می‌گردد تا با استمداد از نهادها و سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی با نهادهای سازمان ملل طرح جامعی آماده شود. به منظور هماهنگی با قواعد و الزامات مندرج در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها و برنامه پیشنهادی کارشناسان و متخصصان فائو و کنفرانس ۱۹۸۴ اقدامات ادامه می‌یابد. در نشست سال ۱۹۹۳ فائو همزمان با تصویب طرح نهایی با عنوان توافقنامه ترغیب به مراعات مدیریت منابع آبی و حفاظت و مراقبت از آنها توسط کشتی‌های صید صنعتی در دریاهای آزاد، خواهان تصویب کلیات ضوابط صید مسئولانه نیز می‌شود. (عبداللهی، ۱۳۸۲، ص ۷۴) این طرح به وسیله کارشناسان در کار گروه غیر رسمی تهیه و پس از جلب نظرات دولت‌های عضو و مجامع غیردولتی در کنفرانس نیویورک ۱۹۹۴ مورد شور قرار گرفت تا سرانجام در سال ۱۹۹۵ و در کنفرانس مجمع عمومی فائو به اتفاق آراء با عنوان قواعد صید مسئولانه تصویب شد (FAO Committee on Fisheries, 2005, p35).

این قواعد در ۱۲ فصل تنظیم شده که شامل ماهیت و قلمرو ضوابط، اهداف، تعامل با سایر نهادهای بین‌المللی، اجرا و نظارت، شرایط ویژه کشورهای در حال توسعه، اصول کلی، مدیریت صید، عملکرد صیادی، توسعه آبی‌پروری، کنترل و مدیریت صید در نواحی ساحلی، اقدامات پس از صید و تجارت آن، پژوهش و تحقیقات در صیادی می‌باشد. بر اساس ضوابط پیش‌بینی شده، صید مجاز، مقید به رعایت محدودیت‌های ابزاری، گونه‌ای، فصلی، منطقه‌ای، کسب پروانه و

1. Marine Protected Area(MPA)

نصب علایم و نشانه‌های تشخیصی است. بر اساس ماده ۶ قواعد صید مسئولانه، به رسمیت شناختن حق دولت‌های ساحلی به بهره‌برداری از منابع آبی، با یادآوری تعهدات آنها به حفاظت از ذخایر دریایی، هماهنگ شده است. در این قواعد دولت‌ها متعهد هستند تا به هنگام برداشت از ذخایر، به حفظ تنوع زیستی و بازتولید آنها، بهره‌برداری پایدار، کمیت استحصال، لحاظ حقوق نسل‌های آتی و حفظ امنیت غذایی توجه داشته و آن را به درستی مدیریت نمایند. بر اساس بند ۶ از بخش ۷ این قواعد، به منظور اعمال مدیریت مناسب صید، دولت‌ها باید اطمینان داشته باشند که صدور پروانه‌های صید به میزانی است که با ذخیره موجود آبریان هماهنگ است. آنها باید ضوابطی را مقرر دارند که هیچ شناوری به جز شناورهای مجاز، حق ماهیگیری در دریاها را آزاد و در محدوده آب‌های ساحلی را نداشته باشند. شیوه‌های صید باید به نحوی سازماندهی شوند که صید گونه‌های غیرهدف به حداقل کاهش یابد. این تأکید به خصوص بر گونه‌هایی است که یا حفاظت شده‌اند یا در زنجیره غذایی گونه‌های حفاظت شده قرار دارند. ایجاد مناطق ممنوعه صید، کنترل ابزار صید از جمله تور و ابعاد شبکه آن، روش صید، تعیین فصل مجاز، گونه‌های قابل صید و ... با ابزار قانونی مشخص شوند. بر اساس بخش ۸ قواعد مزبور، دولت‌ها باید به شیوه معقولی مطمئن شوند که مقررات و آیین‌نامه‌های صید توسط صیادان مجاز عملاً به کار گرفته می‌شود و تخطی از آنها صورت نمی‌گیرد. ضمانت اجرای نقض مقررات می‌بایست به قدری اطمینان بخش باشد که قدرت بازدارندگی و توان انصراف در صیاد غیرمجاز را فراهم سازند. روش‌های نامناسب صید باید ممنوع شوند این شیوه‌ها شامل استفاده از مواد منفجره، سموم شیمیایی و دیگر روش‌های کشتار گروهی آبریان است (بند ۲ از قسمت ۴ بخش ۸) (www.imo.org, 27/6/87).

۴. صید مسئولانه در ایران

حمایت کیفی از آبریان به صورت منع و مجازات رفتارهایی است که به حیات آبریان صدمه نامتعارف وارد می‌کند. چنانچه حیات گونه‌های آبی از طریق غیرقانونی در معرض آسیب قرار گیرد یا عملاً به آنها صدمه وارد شود، قانونگذار با وضع مجازات به آن رفتارها واکنش نشان می‌دهد. واقعیت آن است که در نظام‌مند ساختن عملیات بهره‌برداری از آبریان دو رویکرد متفاوت قابل تصور است. رویکرد نخست که متکی بر فرضیه پایان‌ناپذیری منابع دریاست عقیده دارد که چون موجودات آبی از مباحات محسوب می‌شوند بنابراین حیات آنها، مجاز خواهد بود و صید آنها نباید با مانع و رادعی روبرو شود. به ویژه آنکه زندگی بخش زیادی از ساحل‌نشینان به اقتصاد دریا و صیادی پیوند خورده است. وضع هرگونه مقررات محدود کننده به

اقتصاد جامعه صیادی، زیان وارد ساخته و مانع کسب درآمد مشروع از دریا خواهد شد. چنانچه طریق تحصیل درآمد مشروع مسدود یا محدود شود، احتمال کسب درآمد از طریق نامشروع، برای تأمین هزینه‌های زندگی؛ افزایش خواهد یافت. سیاست‌های پیشگیرانه جنایی ایجاد می‌کند، طرق معمول تأمین معیشت؛ از جمله کسب درآمد از فعالیت صیادی، مباح شناخته شود. بنابراین وضع هرگونه مقررات محدود کننده از نظر این دیدگاه؛ هم محل نظام اقتصاد صیادی است و هم ارتکاب بزه را تسهیل می‌کند؛ اگر نپذیریم که جرم‌زاست. رویکرد دیگر معتقد است وضع تدابیر صحیح و قانونمند ساختن نظام صیادی نه تنها زینانی به اقتصاد جامعه صیادی وارد نمی‌کند بلکه ضمن فراهم ساختن بهره‌برداری پایدار از منابع آبی و حفظ اشتغال بادوام ساکنان سواحل، مانع از مداخله و سوء استفاده دیگران (غیرصیاد) در منابع آبی می‌شود. بدون وجود ساختار ضابطه‌مند نسل بسیاری از گونه‌ها آسیب می‌بیند و به دلیل پایان‌پذیر بودن منابع آبی؛ فراوانی آنها کاهش یافته؛ به تدریج انجام فعالیت صیادی مختل شده و سرانجام معیشت؛ اشتغال و منافع بلند مدت جامعه صیادی با تهدیدات جدی روبرو خواهد شد. برای دفع چنین خطر واقعی؛ ساماندهی نظام صیادی و مقرر داشتن ضوابط صید و وضع تدابیر محدود کننده ضروری به نظر می‌رسد. این مقررات گرچه در کوتاه مدت محدودیت‌هایی را سبب می‌شود ولی در بلندمدت از اقتصاد دریا پاسداری و از منافع آن؛ اجتماع صیادی بهره‌مند خواهد شد. از این رو ضوابط صید نه تنها جرم‌زا نیستند بلکه جرم‌زدا هستند.

واقعیت‌های موجود سبب شده تا سیاست‌های قانونگذار ملی بر پایه رویکرد دوم (صید مسئولانه) شکل گیرد که هماهنگ با تعهدات بین‌المللی و خواست جامعه جهانی است. در نتیجه مقنن با تصویب مقررات به طور مستقیم و غیرمستقیم حمایت‌های قانونی از حیات آبیان به عمل آورده است. به عنوان نمونه در قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی، مصوب ۱۳۵۴/۱۱/۱۴ به شکل غیرمستقیم از حیات گونه‌های دریایی؛ حمایت کیفی به عمل آمده است. ماده ۲ قانون مزبور آلوده کردن رودخانه‌های مرزی و آب‌های داخلی و دریای سرزمینی ایران به نفت یا هر نوع مخلوط نفتی توسط کشتی‌ها، سکوها، حفاری یا جزایر مصنوعی اعم از ثابت و شناور، لوله‌ها و تأسیسات و مخازن نفتی واقع در خشکی یا دریا ممنوع است و مرتکب به حبس جنحه‌ای از ۶ ماه تا ۲ سال یا پرداخت جزای نقدی از یک تا ۱۰ میلیون ریال یا به هر دو مجازات محکوم می‌گردد. در صورتی که آلودگی به واسطه بی‌مبالاتی یا بی‌احتیاطی واقع شود مجازات مرتکب حداقل جزای نقدی مذکور است. قانون جامعی که مدیریت قانونمند ذخایر آبی و حمایت از آنها را به طور اساسی مورد توجه قرار داده است، «قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع

آبزی» می‌باشد. این قانون، صید هدفمند و مسئولانه که بهره‌برداری پایدار آبزبان را تضمین می‌کند، پذیرفته و اقدامات مغایر با منافع بلند مدت را جرم‌انگاری کرده است. در این قانون، حمایت کیفری از آبزبان، در سه سطح (پیش، همزمان و بعد از صید) پیش‌بینی شده است.

۴-۱. سیاست‌های پیش از صید

مقابله کیفری با صید غیرمجاز آبزبان مستلزم وجود برنامه‌های مؤثر و پیشگیرانه از مراحل قبل از صید می‌باشد. اقداماتی که می‌تواند ابزار و شرایط صید را کنترل نماید. تدابیر مزبور اعم از تدابیر وضعی و قانونی است. در خصوص تدابیر تقنینی در مقررات حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران دو مورد حمایت پیش‌بینی شده است. یکی از آنها منع فروش آلات و ادوات صیادی غیرمجاز و دیگری تغییر مسیر، ایجاد موانع فیزیکی و احداث هر گونه تأسیسات غیرمجاز در رودخانه‌های مسیر مهاجرت آبزبان است.

۴-۱-۱. جرم‌انگاری کاربرد ادوات نامناسب

از آنجا که صید معمولاً با ابزار و آلات مخصوص صورت می‌گیرد، بنابراین تعیین ابزار قانونی که از توان آسیب‌رسانی کمتری برخوردار باشد، از جمله پیشنهادهای مجامع مسئول در امور شیلات می‌باشد. کمیته شیلات سازمان فائو در بند ۴ قسمت ۶ بخش ۷ قواعد صید مسئولانه توصیه کرده که دولت‌ها می‌بایست مقرراتی وضع نمایند تا ضمن بررسی ابزار صید و شیوه استعمال آنها، از روش‌های جایگزین که هماهنگ با بهره‌برداری پایدار از ذخایر آبزبان است، استفاده شوند. مدیریت صحیح ذخایر، نیازمند دقت و هوشیاری قانونگذار در وضع مقررات پیشگیرانه به ویژه منع کاربرد و عدم استفاده از ابزار نامناسب است. به منظور مقابله اساسی با شیوه‌های نامناسب صید ضرورتاً با فروشندگان و دست‌اندرکاران خرید و فروش ابزار مزبور می‌بایست مقابله شود. قانونگذار در بند ۴ قسمت ب ماده ۲۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی؛ همسو با درخواست‌های بین‌المللی (قواعد صید مسئولانه^۱)، فروش آلات و ادوات غیرمجاز را جرم‌انگاری نموده و مجازات یک تا پنج میلیون ریال جزای نقدی و مصادره ابزار و آلات مزبور را مقرر داشته است. هرچند قانونگذار ابزار نامناسب را معرفی ننموده است، اما مراعات اصل شفافیت قوانین کیفری ایجاب می‌نماید تا ابزار قانونی مشخص شوند. به همین دلیل ماده ۴۶ آیین‌نامه اجرایی،

1. States should prohibit dynamiting, poisoning and other comparable destructive fishing practices. (8.4.2)

سازمان شیلات را موظف نموده تا نسبت به تعیین ابزار و آلات ممنوعه اقدام نماید. بدیهی است که تعیین ابزار غیرمجاز به دلیل تنوع و ابداع مستمر ابزار نوین، بسیار مشکل است. به منظور تقویت این نوع حمایت، علاوه بر فروش؛ قانونگذار می‌بایست حمل، نگهداری، تولید، ساخت را به حوزه جرم‌انگاری اضافه نماید. زیرا مقابله با ابزار غیرقانونی نباید منحصر به فروش آنها باشد. سیاست فراگیر و پیشگیرانه، مستلزم منع و مجازات کلیه اعمال مزبور می‌باشد.

در حال حاضر تعیین آلات و ابزار مجاز، عموماً در پروانه‌های صید و هماهنگ با بند ۹ ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهره‌برداری از آبزیان که مقرر می‌دارد: در پروانه صید برحسب مورد روش صید، میزان و نوع ابزار و ادوات، گونه،..... مشخص می‌شود، صورت می‌پذیرد. به عنوان نمونه ماده ۴ آیین‌نامه صید میگو در سال ۸۷، (شیلات استان بوشهر) در این خصوص مقرر داشته است: «کلیه شناورهای میگوگیر موظفند از تورهای ترال طبق مشخصات ذیل استفاده نمایند. قبل از صدور مجوز صید میگو، پرسنل حفاظت منابع آبزیان شیلات استان از تورهای میگوی شناورهای صیادی بازدید و در صورت تأیید، گواهی صادر می‌گردد» (www.shilat- bushehr.ir, 28/5/87). منع استفاده از روش صید دام‌گستر و الزام به کاربرد روش صید پره نیز در همین راستاست.

شماره نخ	نوع و جنس نخ تور	اندازه چشمه ساک تور	اندازه چشمه بدنه تور	شناور
۲۴ و ۳۰/۲۱۰	پلی آمید	۳۵ میلی متر	۵۰ میلی متر	قایق
۲۴ و ۳۰/۲۱۰	پلی آمید	۳۵ میلی متر	۵۰ میلی متر	لنج
۶۰ و ۶۶/۲۱۰	پلی آمید	۳۵ میلی متر	۵۰ میلی متر	کشتی

کاربرد برخی از ابزار و آلات در صید هر نوع آبزی، ممنوعیت مطلق دارند. استفاده از آنها غیرقانونی بوده و مرتکب؛ مجازات می‌شود. ماده ۱۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از آبزیان در این خصوص مقرر داشته است: استفاده از ابزار و ادوات صیادی غیرمجاز و همچنین موادی از قبیل مواد منفجره، سمی و یا برقی که باعث ضعف، بیماری و یا مرگ آبزیان شوند ممنوع می‌باشد. در این ماده قانونگذار مصداقاً برخی از ابزار غیرقانونی را برشمرده است. از آنجا که ابزار مزبور حصری نبوده و تمثیلی می‌باشند، کاربرد شیوه‌های مشابه نیز ممنوع خواهد بود و در صورت استعمال؛ مجرمانه تلقی می‌شوند. مثلاً استفاده از امواج صوتی یا پرتوهای نوری می‌تواند مشمول همین ممنوعیت قرار گیرند. وضع چنین مقرراتی، با هدف پیشگیری از اتلاف گسترده آبزیان به

ویژه گونه‌های غیرهدف یا ضمنی می‌باشد. اقدامی که با صید مسئولانه در تعارض است و مغایرت با بهره‌برداری پایدار از منابع آبی دارد.

۴-۱-۲. جرم‌انگاری اخلاص در مهاجرت آبریان

طبیعت برخی از گونه‌های آبری به نحوی است که برای تکمیل چرخه حیات خود نیازمند جابجایی از محلی به محل دیگر هستند. مهاجرت دسته جمعی گونه‌های مزبور برای یافتن غذا، فرار از شرایط نامناسب محیطی یا تولد و تناسل است. مهاجرت آبریان ممکن است در دریا صورت گیرد یا برخی از آنها به رودخانه‌های مرتبط با دریا وارد و به مصب رود و بخشهای بالا دست رودخانه‌ها کوچ کنند. رودخانه هراز یکی از مسیرهای مهاجرت آبریان دریای خزر است. تعدادی از ماهیان دریای خزر برای تولید مثل به این رودخانه مهاجرت می‌کنند. (بناگر، ۱۳۸۷، ص ۲۲) برای پوشش کامل حمایتی از حیات این گونه‌ها در مسیر حرکت، کنوانسیون بین‌المللی با عنوان موافقتنامه مربوط به اجرای مفاد کنوانسیون سازمان ملل متحد در زمینه حقوق دریاها مصوب ۱۹ آذر ۱۳۶۱ (۱۰ دسامبر ۱۹۸۲) راجع به حفظ و مدیریت ذخایر ماهیان مهاجر و دوکاشانه‌ای منعقد شده است. (روزنامه رسمی شماره ۱۵۳۶۲ تاریخ ۱۳۷۶/۸/۲۹) بر اساس این موافقتنامه دولت‌ها متعهد شده‌اند تا کوچ آبریان را مورد حمایت قرار داده و به بقای آنها در چرخه حیات کمک نمایند. در صورت نقض تعهدات برابر ماده ۳۵ کنوانسیون، کشورهای عضو مسئول خسارت‌ها و صدمات وارده هستند. یکی از طرق تهدیدکننده چرخه حیات آبریان، ایجاد موانع و یا تغییر مسیر جریان آب رودخانه‌هایی است که پناهگاه و زیستگاه موقت آنهاست. این اقدامات در روند مهاجرت گونه‌های آبری اختلال ایجاد می‌کند و عامل مخرب زیستگاه طبیعی جانداران دریایی شناخته می‌شود. در صورت عدم پیشگیری، کاهش جمعیت و یا انقراض نسل گونه‌ها را به دنبال خواهد داشت. قانونگذار با آگاهی از این تهدید و به منظور ایفای تعهدات برخاسته از کنوانسیون‌های بین‌المللی، رفتارهای مزبور را جرم‌انگاری نموده و برای آنها مجازات مقرر داشته است. بند ۵ ماده ۲۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از آبریان تغییر مسیر، ایجاد موانع فیزیکی و احداث هرگونه تاسیسات غیرمجاز در رودخانه‌هایی که به عنوان مسیر مهاجرت یا تکثیر طبیعی آبریان تعیین شده‌اند را جرم اعلام داشته و مجازات این اعمال را جزای نقدی از یک تا پنج میلیون ریال و مصادره اموال به کار رفته در جرم، مقرر کرده است. در این بند سه نوع رفتار پیش‌بینی شده است. تغییر مسیر، ایجاد موانع و احداث تاسیسات. ایجاد مانع نظیر احداث آب بند، نصب شبکه یا هر وضعیتی است که در جریان مهاجرت آبریان ممانعت به عمل آورد.

۴-۲. سیاست‌های حمایتی مقارن با صید

مهم‌ترین بخش از تدابیر کیفی در حمایت از آبریان، مربوط به سیاست‌های تقنینی در زمان صید می‌باشد. اهتمام جدی در حفظ و احیاء جمعیت گونه‌های آبرزی مقارن با صید به نحوی سازماندهی شده است که تلقی عمومی از احکام قانونگذار مؤید آن است که صیادی عمل مباحی نیست که مقنن مصادیق ممنوع آن را برشمرده باشد بلکه رفتار ممنوعه‌ای است که مصادیق مجاز آن در قانون مشخص شده است. اثر حقوقی این عبارت آن است که در موارد مشکوک و مردد، اثبات مشروعیت صید با صیاد است نه آنکه صید غیرمجاز نیازمند اثبات باشد.

۴-۲-۱. جرم‌انگاری صید بی‌مجوز

صید مجموعه عملیاتی است که به منظور استحصال آبریان صورت می‌گیرد و به صورت بیرون کشیدن آنها از زیستگاهشان تحقق می‌یابد. چنانچه این اقدامات بدون مراعات تشریفات قانونی انجام شود، صید، غیرمجاز به حساب می‌آید. شرایط قانونی صید آبریان ذیلاً مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۴-۲-۱-۱. پروانه صید

بهره‌برداری از آبریان منوط به اخذ پروانه بهره‌برداری است. بدون اخذ این مجوز اقدام به هر گونه صید، غیرقانونی است. پروانه صید، مجوزی است که به منظور انجام فعالیت صیادی از طرف سازمان شیلات پس از دریافت تعرفه، صادر می‌شود. بر اساس اصلاحیه ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهره‌برداری از آبریان، در پروانه صید، برحسب مورد مشخصاتی از قبیل نوع شناور، روش صید، نوع میزان ابزار و ادوات، گونه، میزان سهمیه صید، منطقه صید، مالک یا مالکین شناور، مقررات بهداشتی و مقررات ذی‌ربط درج می‌شود. معیار تعیین شرایط و قیود مندرج در پروانه؛ طرح علمی مدیریت ذخایر آبرزی است که به وسیله شیلات انجام شده است. در طرح مزبور جمعیت هر گونه، تعداد قابل استحصال، میزان تکثیر طبیعی و بازتولید آبریان و ... بر اساس ضوابط علمی و داده‌های آماری مشخص می‌شوند. مدت اعتبار پروانه صید یک فصل صیادی و حداکثر یک سال خواهد بود که با دریافت تعرفه مشخص، صادر می‌شود. بر اساس ماده ۵۱ آیین‌نامه اجرایی، تعرفه پروانه صیادی با قلاب در رودخانه‌ها مبلغ ۲۵۰ هزار ریال است. در مورد صیادی با استفاده از شناور در دریا بر اساس نوع شناور و روش صید درصدی از میزان صید، معین می‌شود. مبادرت به صید بدون داشتن پروانه، اقدامی غیرقانونی است از اینرو ماده ۶ قانون

حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی مقرر می‌دارد: هیچ شخص حقیقی یا حقوقی نمی‌تواند بدون کسب پروانه از شیلات اداره مبادرت به بهره‌برداری آبیان نماید. ضمانت اجرای کیفری صید بدون پروانه، (ماده ۲۲) محکومیت به پرداخت جزای نقدی تا سه برابر ارزش صید، متناسب با نوع تخلف، ظرفیت شناور، میزان و نوع صید مقرر شده است. به عنوان نمونه (دادنامه شماره ۴۳/۲۵۱ - ۱۳۷۶، بندر دیر) که دو نفر از شرکای در صید غیرمجاز را با لحاظ فقدان سابقه محکومیت و همکاری با مأموران یگان حفاظت دریا، معادل بهای سوقیه آبیان صید شده به پرداخت جزای نقدی محکوم کرده است.

نقض شرایط و ضوابط قید شده در پروانه صید نیز واجد آثار جزایی و انضباطی حرفه‌ای است. برابر بند «ح» ماده ۲۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی، صید در مناطق ممنوعه، صید گونه‌هایی که صید آنها ممنوع شده، صید گونه‌هایی که برای آنها اجازه لازم دریافت نشده، صید با آلات، ادوات و مواد غیرمجاز، مستقلاً جرم‌انگاری شده و در صورت ارتکاب، موجب محکومیت به جزای نقدی از یک میلیون تا ده میلیون ریال و مصادره محصولات، ابزار و آلات صید خواهد شد. ماده ۴۷ آیین‌نامه اجرایی نیز به سازمان شیلات اجازه داده در صورت نقض موارد قید شده در پروانه صید، پروانه مزبور را تا مدت سه ماه در فصل صید، معلق نماید. در صورت تکرار صید غیرمجاز، سازمان شیلات برابر ماده ۴۹ آیین‌نامه، پروانه صید مرتکبین جرایم بندی‌های «ب» و «ج» ماده (۲۲) قانون، که سابقه دوبار محکومیت قطعی دارند، را ابطال می‌نماید. تشخیص نوع تخلف و تعیین تدابیر انضباطی بر عهده کمیسیون رسیدگی به تخلفات صیادی است. دستورالعمل جدید این کمیسیون در تاریخ ۱۳۸۴/۵/۲ به تصویب رسیده است (www.maj.ir, 21/7/87) در این دستورالعمل رسیدگی به تخلفات صیادی را در سه سطح شهرستان، استان و مرکز پیش‌بینی کرده است. تبصره ۱ بند ۶ ماده ۶ دستورالعمل مزبور، ابطال پروانه صید مرتکبین جرایم بندهای «ب» و «ج» ماده ۲۲ قانون که دو بار محکومیت قطعی یافته‌اند و رسیدگی به کلیه جرائم صیادی برای بار چهارم و بعد از آن (تبصره ۱ ماده ۷) را در صلاحیت کمیسیون مرکز قرار داده است. کمیسیون استان مرجع صلاحیت‌دار برای رسیدگی به تخلفات صید صنعتی (کشتی صیادی) و مرجع تجدید نظر به آراء صادره از کمیسیون‌های شهرستان است. میزان محرومیت از صید به تفکیک در سه طبقه برای صیادان خرد، تعاونی‌های صیادی، شرکت‌های صید صنعتی و شناورهای خارجی در دستورالعمل رسیدگی به تخلفات صیادی مشخص شده است. مقایسه مجازات صیادان غیرمجاز در قیاس با تنبیهات انضباطی صیادان مجاز نشان

می‌دهد که ضمانت اجراهای اعمالی به صیادان مجازی که مرتکب تخلف شده باشند شدیدتر می‌باشد.

۴-۲-۱-۲. محدودیت‌های صید

حمایت از موجودیت گونه‌های آبی سبب شده است تا قانونگذار در تنظیم سیاست جنایی در حوزه تقنین؛ محدودیت‌هایی را در صید مقرر دارد. این محدودیت‌ها در قالب نظام جامع مدیریت صید اعمال می‌گردد. عمده‌ترین دامنه سیاست‌های مزبور شامل منع صید گونه‌های معین، منع صید در زمان خاص، منع صیادی در محل‌های معین، ممنوعیت روش صید و ابزار خاص. به این ترتیب می‌توان گفت حمایت از ذخایر آبی با وضع پاره‌ای محدودیت‌ها که فصلی، روشی، گونه‌ای و ابزاری هستند تحقق می‌یابد.

۴-۲-۱-۲-۱. حمایت از گونه

آبزیان از لحاظ نوع و گونه بسیار متنوع و متکثر هستند. به همین دلیل بند ۱ ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی در تعریف آبی مقرر داشته: کلیه موجودات زنده اعم از جانوری و گیاهی آب‌های شیرین، شور و لب‌شور دریا گفته می‌شوند و نیز موجوداتی که مراحل از چرخه زندگی و یا مدت زیادی از عمر خود را در آب می‌گذرانند. برخی از این موجودات که مصرف خوراکی، زینتی، تجاری، دارویی و ... دارند مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند و به دلیل صید بی‌رویه احتمال دارد که نسل آنها رو به انقراض رفته و در معرض نابودی قرار گیرند. قانونگذار در حمایت از اینگونه ذخایر آبی صید آنها را ممنوع می‌کند. به عنوان نمونه ماده ۷۱ آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت از منابع آبی، هماهنگ با بند «و» ماده ۵ کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر و وحشی (روزنامه رسمی شماره ۱۸۱۷۰ مورخ ۱۳۸۶/۴/۲۶)، صید پستانداران دریایی (نظیر نهنگ، دلفین، فک) را تمام فصول و مناطق منع کرده است. ضمانت اجرای کیفری نقض این مقرره، در قسمت «ج» بند ۲ ماده ۲۲ قانون حفاظت از منابع آبی از یک تا ده میلیون ریال جزای نقدی و مصادره ابزار و ادوات صید تعیین شده است. صید پاره‌ای از گونه‌ها نظیر ماهیان خاویاری با کسب مجوز از شیلات امکان‌پذیر است. ضمانت اجرای کیفری صید بدون اجازه مزبور برابر بند «د» ماده ۲۲ قانون حفاظت از منابع آبی جزای نقدی تا سه برابر ارزش محصول و یک تا سه ماه حبس مقرر شده است. مجازات حبس با توجه به بند ۱ ماده ۳ قانون نحوه وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین، الزاماً به جزای نقدی تبدیل می‌شود. سیاستی که برای حفاظت از این

گونه دریایی (ماهیان خاویاری) مناسب نیست. آرایه که از محاکم در این خصوص صادر شده است به خوبی مبین این امر است. شعبات دادگاه‌های عمومی و انقلاب در شهرستان‌های ساحلی نظیر: بندر ترکمن، گرگان، آستارا، رودسر و ... در صید غیرمجاز ماهیان خاویاری رأی به پرداخت جزای نقدی داده و مجازات حبس نیز به دلیل الزام قانونی به جزای نقدی تبدیل کرده‌اند. (دادنامه شماره ۴/۳۵۵-۱۳۷۶، دادنامه شماره ۳/۶۰-۱۳۷۹، دادنامه شماره ۷/۲۰۴-۱۳۸۵) بنابر این ضرورت دارد تا در کمیت و کیفیت مجازات صید غیرمجاز این گونه تجدید نظر اساسی صورت گیرد. سیاست تقنینی به شیوه‌ای سامان یابد که از خصیصه بازداندگی کافی برخوردار شود. علاوه بر مسئولیت کیفری که در قوانین جزایی مقرر شده است، سازمان حفاظت محیط زیست جبران خسارات ناشی از صید گونه‌های نادر و غیرمجاز را در قالب مسئولیت مدنی صیادان مقرر داشته است. این سازمان بها و قیمت انواع مختلف گونه‌های غیر قابل صید را مشخص ساخته تا در صورت ارتکاب صیادان با پرداخت مبالغ مزبور جبران خسارت نمایند. (مصوبه شماره ۲۶۰ مورخ ۸۴/۲/۱۴ شورای عالی حفاظت محیط زیست)

گونه	نام	مبلغ / ریال
جانوران دریایی	نهنگ (وال)، کوسه کولی کر یا کوسه نهنگ	هشتاد میلیون
	دلفین، گاو دریایی	چهل میلیون
	لاک پشت دریایی	شش میلیون و چهارصد هزار
آبزیان	سگ دریایی (فک)	چهار میلیون
	ماهی آزاد	چهارصد هزار
	ماهی کورغار (کورماهی)، ماهی سفید	دویست و چهل هزار
	ماهی قزل‌آلا	یکصد و شصت هزار
	ماهی کونوس یا ماهی سفید جویباری	شصت هزار
سخت پوستان	سایر انواع ماهیها	شانزده هزار
	مرجان دریایی	به ازای هر کیلو یک میلیون
	سیست آرتیمیا	به ازای هر کیلو هشتصد هزار

به منظور حفاظت و مدیریت ذخایر آبرزی سازمان حفاظت محیط زیست با تکیه بر کنوانسیون‌های بین‌المللی به خصوص کنوانسیون تنوع زیستی و کنواسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های حیوانی و گیاهی در معرض خطر، برخی از آبرزیانی که نیاز به مراقبت و حفاظت دارند را

در فهرست مربوط درج نموده است. با توجه به شدت خطری که نسل و بقای آنها را تهدید می‌کند و میزان حمایتی که لازمه حفاظت از آنهاست، گونه‌ها به سه گروه تقسیم شده‌اند. این طبقات عبارتند از: ۱- گونه‌های در معرض خطر انقراض ۲- گونه‌های حمایت و حفاظت شده ۳- گونه‌های عادی (غیرحمایت شده). صید گونه‌های در معرض خطر انقراض (پستانداران دریایی) ممنوع بوده و برنامه‌های حفاظت از آنها به منظور تکثیر و ازدیاد نسل‌شان اجرا می‌شود. منظور از گونه‌های حمایت یا حفاظت شده آبیانی هستند که بدلیل ضرورت حفظ نسل و تکثیر آنها تحت حفاظت قرار می‌گیرد ولی امکان صید آنها بطور محدود میسر است. صید گونه‌های حفاظت شده با شرایط خاص و اخذ پروانه ویژه امکان پذیر است. صید گونه‌های عادی با داشتن پروانه صیادی، مشروط به مراعات محدودیت‌های فصلی، روشی و مکانی امکان پذیر است. در جدول زیر مشخصات گونه و نوع حمایت از آنها قید شده است. (www.irandoe.org, 15/7/87).

گونه	نوع	نام
آبزیان	در معرض خطر انقراض	ماهی کورغار (کورماهی)، آفینوس‌های آبهای داخلی
	حمایت و حفاظت شده	ماهی آزاد، ماهی قزل‌آلا، اردک ماهی، باربوسها
	غیرحمایت شده (عادی)	سایر ماهیان آب شور و شیرین که در آبهای داخلی و مصب رودخانه‌ها یافت می‌شوند.
دوزیستان	حمایت و حفاظت شده	سمندر جویباری ایران، قورباغه مردابی جنگلی
	غیرحمایت شده (عادی)	سایر دوزیستان که در تالابها و سایر مناطق طبیعی ایران یافت می‌شوند.
سخت‌پوستان	حمایت و حفاظت شده	انواع خرچنگ، آرتمیا

۴-۲-۱-۲-۲. حمایت مکانی و زمانی

برخی از حمایت‌های قانونی به زمان یا مکان صید مربوط می‌شود که به آنها ممنوعیت‌های فصلی و یا محلی اطلاق می‌گردد. تعیین فصول صید آبزیان به چرخه حیات و زالد و ولد آنها وابسته است. استحصال آبزیان زمانی صورت می‌گیرد که فصل تکثیر طبیعی آنها سپری شده باشد تا احتمال صید ماهیان مولده حداقل کاهش یابد. در قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی و آیین نامه اجرایی آن هیچ‌گونه مقرر صریحی در خصوص تعیین فصل مجاز صید وضع نشده

است. با این حال ادارات شیلات در مناطق ساحلی متناسب با شیوه تکثیر آبزبان محدودیت‌هایی را مقرر می‌دارند. به عنوان نمونه شیلات هرمزگان، ممنوعیت صید آبزبان در شش ماهه نخست سال ۱۳۸۹ را چنین اعلام داشته است. صید هامور ماهیان از اول فروردین ۸۹ تا پایان اردیبهشت ۸۹، صید با روش مشتا از ۱۶ فروردین ماه ۸۹ تا پایان اردیبهشت ۸۹، صید حلوا سفید، حلوا سیاه و شوریده از اول اردیبهشت ۸۹ تا پایان خرداد ۸۹ و صید میش ماهی از ۱۵ مرداد ۸۹ تا پایان شهریور ۸۹ ممنوع است. سازمان شیلات ایران عموماً زمان مجاز صید را در پروانه‌های صادره قید می‌کند. از آنجا که به طور طبیعی فصول بهار و تابستان زمان زاد و ولد و رشد آبزبان به حساب می‌آید، در این زمان صید آبزبان غیر قانونی است (www.iranfish.net/18/7/87). بر اساس تصمیم کمیسیون عالی برنامه‌ریزی و بهره‌برداری از آبزبان دریای خزر: صید ماهیان استخوانی در سواحل جنوبی دریای خزر همه ساله از ۲۰ مهر آغاز و در نیمه فروردین ماه سال بعد خاتمه می‌یابد. کمیته صید سازمان شیلات ایران، زمان پره‌کشی تعاونی‌های صیادی از طلوع آفتاب آغاز و تا ساعت ۲۰، ادامه خواهد داشت. تنها در استان مازندران منطقه «میانکاله» این زمان تا ساعت ۲۲ ادامه خواهد داشت، (ibid)

بند ۱ قسمت «ج» ماده ۲۲ قانون حفاظت از منابع آبرزی، صیادی در اوقات غیرمجاز صید را جرم‌انگاری نموده و مقرر داشته است که صید در فصول ممنوع موجب محکومیت به جزای نقدی از یک تا ده میلیون ریال جزای نقدی است. مصادره محصولات صید شده و ابزار و آلات صید نیز علاوه بر جزای نقدی به محکوم علیه تحمیل خواهد شد. با توجه به آنکه صید آبزبان در فصول غیرمجاز (فصل زاد و ولد) به شدت ذخایر و منابع آبرزی را تحت تأثیر قرار داده و می‌تواند از جمعیت و تعداد گونه‌ها بکاهد، بنابراین ضرورت دارد تا مستقلاً جرم‌انگاری شده و مجازات شدیدتری در قیاس با جزای نقدی برای مرتکبان این جرم مقرر گردد. ضمانت اجرایی نظیر تعلیق پروانه یا ابطال و محرومیت مجرم از دریافت پروانه صیادی به طور موقت یا دائم پیش‌بینی شود. برای جبران این نقیصه در ماده ۴۷ آیین‌نامه اجرایی به سازمان شیلات اجازه داده شده است تا پروانه صیادان متخلف از ضوابط صید را تا سه ماه در زمان صید معلق نماید. مدت اعتبار پروانه صید بر اساس ماده ۵۰ آیین‌نامه اجرایی، یک فصل صید یا حداکثر یک سال مقرر می‌باشد.

محدودیت زمانی صید ممکن است با لحاظ میزان ذخایر و سایر عوامل تأثیرگذار بر اساس نتیجه کاوش‌های علمی در قالب طرح جامع مدیریت آبزبان به طور موقت در خصوص پاره‌ای از آبزبان به اجرا گذاشته شود. رویکرد اعمال این شیوه، نگاه به افزایش جمعیت و امکان بهره‌برداری پایدار و دراز مدت آبزبان دارد. وقتی برداشت نامتناسب از یک گونه، کاهش جمعیت آنها را سبب

شود، تصمیم عاقلانه آن است که به گونه‌های باقیمانده فرصت داده شود تا در بازتولید طبیعی به افزایش جمعیت خود پرداخته تا هم به بقای نسل آنها کمک شود و هم امکان صید مجددشان فراهم گردد. به عنوان نمونه می‌توان به ممنوعیت صید صدف مروارید ساز در سالهای ۸۵ و ۸۶ اشاره کرد (www.hpf.ir/KtePorta, 2/8/87).

محدودیت‌های مکانی صید نیز با نگاه به حفظ و حراست از زیستگاه آبریان و محل رشد و پرورش آنها صورت می‌گیرد. این محل‌ها ممکن است به لحاظ جغرافیایی به نحوی باشند برای تکثیر طبیعی آبریان و لانه‌گزینی آنها محیط مساعدی را فراهم نمایند. یا محل مورد بحث به لحاظ عوارض طبیعی، پناهگاهی باشد که امکان صید سریع و آسان انواع آبریان را فراهم سازد. پدیده‌ای که می‌تواند با اهداف صید مسئولانه مغایرت داشته باشد. برخی از مناطق دریایی، زیستگاه اختصاصی پاره‌ای از گونه‌های آبرزی است. برای محافظت از حیات آنها، منطقه زندگی‌شان تحت مراقبت قرار می‌گیرد. مجامع بین‌المللی برای حراست از این نواحی، اقدام به شناسایی و معرفی آنها به عنوان مناطق حساس دریایی یا حفاظت شده کرده‌اند و از نهادهای ملی نیز می‌خواهند که به شناسایی و تعیین حدود مناطق مزبور بپردازند. به عنوان مثال در کشور نیوزیلند در سال ۲۰۰۶ چهارده منطقه دریایی حفاظت شده ایجاد شد (Ministry of Fisheries, 2008, p. 15). منطقه حساس دریایی گستره‌ای از پهنه دریا یا ساحل است که به لحاظ شرایط طبیعی یا اقدامات انسانی آسیب‌پذیر است و نیاز به حمایت ویژه دارد. بند «ی» ماده ۱۴ کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریای خزر، حفاظت از تنوع گونه‌ای و زیستگاه‌های گونه‌های کمیاب بومی و گونه‌های در معرض خطر را مقرر داشته است. از جمله این مناطق تالاب‌های بین‌المللی هستند. کنوانسیون راجع به تالاب‌های مهم بین‌المللی بخصوص تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبرزی (رامسر) در بند ۱ ماده ۴ مقرر داشته: هر یک از طرف‌های متعاقد تسهیلات لازم جهت حفاظت از تالابها و پرندگان آبرزی را با ایجاد قرق‌های طبیعی در منطقه تالاب‌ها فراهم و به نحو مقتضی از آنها نگهداری خواهد کرد. بند الف ماده ۸ کنوانسیون تنوع زیستی در این خصوص مقرر می‌دارد: دولت‌ها متعهدند تا نظامی از مناطق حفاظت شده، یا مناطقی را که اقدامات ویژه‌ای برای حفاظت از تنوع زیستی باید در آنها انجام شود، ایجاد نماید، در تکمیل مضمون فوق، بند ۲ ماده ۲۲ همین کنوانسیون، کشورهای عضو را متعهد ساخته تا مفاد این کنوانسیون را در مورد محیط زیست دریایی، اعمال نمایند.

از دیگر محدودیت‌های مکانی صید، منع فعالیت شناورهای صید صنعتی در مناطق ساحلی است. صید صنعتی در قبال صید سنتی به کار می‌رود. در صید صنعتی به کمک ابزار و آلات پیشرفته با

بکارگیری شناورهای سنگین، میزان استحصال آبزیان از دریا به مراتب افزایش می‌یابد. به منظور حفظ توان اقتصادی صیادان سنتی، صیادان صنعتی اجازه ندارند در محدوده آبهای سرزمینی به فعالیت بپردازند. بند ۴ قسمت «ج» ماده ۲۲ قانون حفاظت از منابع آبی، فعالیت شناورهای صید صنعتی در مناطق ساحلی را جرم‌انگاری نموده و با وضع ضمانت اجرای کیفری تلاش در پیشگیری از آن دارد. مجازات اعمالی به فرمانده (کاپیتان) کشتی صیادی ستاره جنوب در بندر چابهار نمونه‌ای از آن است. این شناور اقدام به صید صنعتی در محدوده هفت مایل دریایی کرده بود که به شرح دادنامه شماره ۱۰۵۴/۷۵ به پرداخت سه میلیون ریال جزای نقدی و مصادره محموله صید شده محکوم گردید. (پرونده کلاسه ۱۲۳۹/۷۵ شعبه دوم دادگاه عمومی چابهار) حدود و ثغور منطقه صید ساحلی در قانون حفاظت از منابع آبی و آیین‌نامه اجرایی مشخص نشده است. در تعیین قلمرو مناطق دریایی در ماده ۲ قانون مزبور و آیین‌نامه اجرایی به آبهای تحت حاکمیت و صلاحیت که شامل آبهای داخلی (شامل دریاچه‌های طبیعی و مصنوعی و پشت سدها، رودخانه‌ها، آبگیرها طبیعی و مصنوعی، آبراهها، تالابها، مردابها)؛ دریای سرزمینی و منطقه انحصاری اقتصادی در خلیج فارس و دریای عمان و آبهای تحت حاکمیت و صلاحیت ایران در دریای خزر تصریح شده است. در این مقررات از منطقه ساحلی ذکری به عمل نیامده است. به نظر می‌رسد که مقصود قانونگذار از منطقه مزبور، محدوده دریای سرزمینی باشد. با این وصف امکان فعالیت صیادی به روش صنعتی منحصر به منطقه انحصاری - اقتصادی و دریاهای آزاد می‌باشد.

تعیین میزان مجازات در خصوص نقض مقررات زمانی و مکانی حاکم بر صید که مستقلاً جرم‌انگاری شده‌اند در مورد صیادان دارای پروانه با مشکلی روبرو نیست. زیرا بند «ج» ماده ۲۲ علی‌الاطلاق همین مورد را شامل می‌شود. اما چنانچه صیادان فاقد پروانه اقدام به صید آبزیان در زمان و مکان غیر مجاز نمایند این پرسش مطرح است که رفتار آنها مشمول کدام یک از مجازات‌های پیش‌بینی شده در بند ب یا ج خواهد بود؟ زیرا از یک طرف اقدام آنها دارای عنوان کلی صید غیرمجاز است و از طرف دیگر رفتار آنها مصداقی از بند «ج» همین ماده محسوب می‌شود. در پاسخ به این پرسش دو نوع استدلال قابل توجه است. نخست اینکه اطلاق بند «ب» که مشعر بر صید بدون پروانه است صرف نظر از نوع، زمان و مکان صید این رفتار را دربر می‌گیرد بنابراین اقدام به هر گونه صیادی که بدون پروانه باشد منحصراً مشمول مجازات مقرر شده در همین بند است. استدلال دیگر آن است که صید آبزیان بدون در نظر داشتن محدودیت‌های زمانی و مکانی هم مشمول بند «ب» و هم مشمول بند «ج» ماده ۲۲ است و از مصادیق تعدد معنوی بوده بنابراین مجازات عمل ارتكابی بر اساس قواعد تعدد مشمول مجازات شدیدتر است. وجه غالب بند

«ج» که ناظر به تخلفات صیادان دارای پروانه است نافی عمومیت ضابطه مندرج در این بند به صیادان فاقد پروانه نیست. آنچه این استدلال را تقویت می‌کند مراعات تناسب کیفر با بزه ارتكابی است. غرض قانونگذار از وضع مقررات تشدید حمایت همه جانبه از موجودیت آبزبان است. از اینرو استدلال مزبور هم با روح حاکم بر مقررات زیست محیطی و تعهدات فراملی همخوانی دارد و هم هیچکدام از قواعد الزامی در حقوق جزا را نقض نمی‌کند.

۴-۳. جرم‌انگاری‌های پس از صید

تدابیر حمایتی از گونه‌های دریایی به سیاست‌های حفاظتی پس از انجام صید نیز تسری یافته است. ممکن است در نگاه نخست تصور شود که حمایت از آبزبان تا زمانی است که هنوز آنها صید نشده‌اند. بنابراین پس از استحصال آنها از دریا، تدابیر حمایتی کارآیی نخواهند داشت. اما این برداشت نادرست است. زیرا انگیزه صیاد مربوط به اموری پس از صید است. عرضه، فروش و کسب درآمد از طرق صید غیرقانونی برای صیاد مهمتر از اصل صید می‌باشد. بنابراین ساماندهی نظام بهره‌برداری از ذخایر، تنها از طریق حمایت‌های پیش از صید یا همزمان با آن به انجام نمی‌رسد. تکمیل حمایت‌ها مستلزم وضع تدابیری است تا اقدامات پس از صید را نیز شامل شود. وضع چنین تدابیری نقش بازدارنده در تحصیل منافع حاصل از جرم خواهد داشت. قانونگذار در قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی از وضع چنین تدابیری به شکل عام، غفلت ورزیده است. آنچه به طور خاص (بند «۵» ماده ۲۲) در این قانون جرم‌انگاری شده عمل‌آوری، عرضه، فروش، حمل و نقل، نگهداری و صادرات انواع ماهی‌های خاویاری و خاویار است. لایحه قانونی مجازات صید غیر مجاز از دریای خزر و خلیج فارس مصوب ۱۳۵۸ شورای انقلاب در تبصره ۲ ماده ۱ عرضه، فروش و نگهداری هر نوع ماهی و سایر آبزبان مذکور در این ماده اعم از این که به صورت تازه، منجمد، خشک، دودی و یا به هر صورت دیگر عمل‌آوری شده باشد، بدون اخذ پروانه لازم از شرکت سهامی شیلات ایران ممنوع و در بار اول علاوه بر ضبط عین مال، معادل دو برابر بهای مال به جزای نقدی و برای دفعات بعد علاوه بر ضبط مال و پرداخت دو برابر بهای آن به حبس از ۶۱ روز تا شش ماه محکوم خواهند شد.

مهم ترین مصادیق عناوین مجرمانه در این حمایت شامل فروش، عرضه و نگهداری از آبزبان است. فروش شامل مجموعه رفتاری است که نتیجه آن انتقال مالکیت کالا از فروشنده به خریدار در ازای دریافت ثمن یا بهای کالا توسط فروشنده است. جرم‌انگاری این رفتار به لحاظ نقشی است که می‌تواند در پیشگیری از صید غیر مجاز داشته باشد. به همین دلیل ممکن است از آن به

«جرم مانع» تعبیر نمود. عرضه به مفهوم ارائه کردن کالا و در دسترس قرار دادن آن است. نظیر اجناس فروشگاه‌هایی که در دید و قدرت انتخاب مشتریان قرار گرفته است. نگهداری کردن هم به معنی انبار کردن کالا و در اختیار داشتن آن است.

فروش، عرضه و نگهداری از آبریان مستقلاً جرم‌انگاری شده تا برنامه راهبردی حمایت از گونه‌های دریایی به سیاست جامعی بدل گردد که در آن کلیه پس‌زمینه‌های ارتکاب جرم مسدود و صیادان غیر مجاز قادر نباشند محصولات غیرقانونی خود را بازاریابی کرده و به فروش رسانند. نظارت بر فعالیت‌های صیادی توسط نهادهای مسئول (سازمان شیلات) گستره پیش و پس از صید را شامل می‌شود. به منظور ایجاد توان نظارت سازمانی بر فعالیت صیادی به خصوص در عرصه تجارت و بازرگانی محصولات آبرزی، قانونگذار کسب مجوز اینگونه فعالیت‌ها را الزامی دانسته و با وضع ضمانت اجرای کیفی از ورود اشخاص غیر مجاز به این حوزه مانع به عمل آورده است. سازماندهی عرصه تجارت آبریان راهکاری است که فعالیت غیرمجاز را محدود می‌کند و بدین ترتیب از حیات آبریان پاسداری می‌گردد.

الزام به داشتن مجوز شیلات برای فعالیت تجاری در بازار آبریان مربوط به امور صنفی می‌شود و به عبارت دیگر فعالیت حرفه‌ای در این عرصه موقوف به چنین مجوزی است. بنابراین فروش موردی، محدود یا غیرحرفه‌ای محصولات آبرزی از شمول این ضوابط خارج است.

۵. ارزیابی سیاست‌های تقنینی

خصیصه بارز سیاست تقنینی در عرصه حمایت از موجودیت آبریان در قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبرزی بر اساس حبس‌زدایی و تمرکز بر مجازات‌های مالی (جزای نقدی)، مصادره و ضبط محصولات صید شده یا ابزار و ادوات صیادی) شکل گرفته است. تنها استثنای قانونی هم که مربوط به ماهیان خاویاری است به دلیل اینکه حداکثر مدت حبس کمتر از ۹۱ روز می‌باشد؛ الزاماً به جزای نقدی تبدیل می‌شود. این سیاست که با نگاه افراطی به پدیده حبس‌زدایی سازماندهی شده است؛ اطمینان‌بخش نبوده و مطلوب به نظر نمی‌رسد. استفاده مناسب و به‌هنگام از کیفر حبس؛ برای حمایت جدی از موجودیت آبریان به ویژه گونه‌های در معرض خطر و نادر؛ برای حفظ اثر بازدارندگی کیفر، لازم است.

وجه دیگر قابل‌سنجش در سیاست تقنینی حمایت از آبریان؛ به وضع معیارهای دوگانه در مقابله با صید غیرمجاز باز می‌گردد. مقنن، صیادان مشمول مجازات را به دو گروه صیادان غیرمجاز و صیادان مجازی که از ضوابط شیلات تجاوز می‌نمایند طبقه‌بندی کرده و سیاست تقنینی را متناسب

با این دو گروه ساماندهی نموده است. قانونگذار در خصوص صیادان غیرمجاز فارغ از هرگونه نگرانی؛ مجازات اعمال مجرمانه آنان را مقرر داشته که در این مورد بین صیادان ایرانی و خارجی تفاوت قائل شده است. بیگانگانی که غیرقانونی در محدوده آبهای سرزمینی یا در مناطق تحت صلاحیت (انحصاری-اقتصادی) اقدام به صیادی نمایند؛ به پرداخت جزای نقدی (از ۲ تا ۱۰۰ میلیون ریال) و صیادان ایرانی متناسب با نوع شناور و میزان صید؛ به جزای نقدی تا سه برابر ارزش صید محکوم کرده است. میزان جزای نقدی در مورد بیگانگان به دلیل اختلاف بهای ارزهای خارجی با ریال ناچیز بوده و تناسبی با اعمال ارتكابی آنان ندارد و از این حیث فاقد خصیصه ارعایی و بازدارندگی است. قانونگذار برای رفع این نقیصه تلاش کرده تا به کمک تصریح قانونی به ضبط و مصادره محصولات صید شده تا حدودی آن را جبران نماید. اما این تلاش چندان مؤثر نیست. زیرا در هر حال دستاورد حاصل از هر عمل مجرمانه‌ای به دلیل عدم مشروعیت، ضبط و توقیف می‌شود که صید غیرمجاز هم یکی از آنهاست. بنابراین بدون تصریح قانونی هم امکان ضبط محصولات صیادی به دلیل قواعد عام حقوق کیفری وجود دارد. اما ضبط و مصادره ابزار و آلات مجرمانه که عموماً به دلیل وجود اسباب مُملک؛ مشروع شناخته می‌شوند؛ در اختیار دادگاه قرار دارد. چنانچه مصادره آنها ضرورت داشته باشد به تشخیص دادگاه قابل مصادره خواهند بود. اختیاری بودن مصادره ابزار صید ایجاد فرصت و امکان تعامل با دول بیگانه را در شرایط مشابه فراهم می‌سازد.

سیاست جنایی تقنینی در قبال نقض مقررات صیادی به وسیله صیادان مجاز (دارای پروانه) انسجام لازم را ندارد و آشفتنه به نظر می‌رسد. منشأ این ناهمگونی به تردید مقنن، در وضع مقررات سختگیرانه به جامعه صیادی باز می‌گردد. زیرا صیاد مجاز به صید که برای تأمین معاش زندگی، هزینه‌های عملیات صیادی را به اداره شیلات پرداخته است در صورت تخلف، علاوه بر تحمل کیفر (محکومیت) که از مراجع قضایی صادر می‌شود تنبیهات اعلامی به وسیله کمیسیون‌های رسیدگی به تخلفات صیادی را هم باید تحمل کنند. مقنن با اشراف به این ایراد و برای زدودن برخی از آثار بند «ج» ماده ۲۲ ارجاع تخلفات صیادان به مراجع قضایی را در اختیار اداره شیلات قرار داده است. شیوه انتخابی قانونگذار مناسب نیست؛ زیرا چنانچه رفتاری جرم باشد نباید تعقیب و مجازات مرتکب به اراده مراجع غیرقضایی واگذار شود. برای تنظیم سیاست جنایی مطلوب و استفاده از مراجع غیرکیفری در راستای قضازدایی مناسب آن است که اولاً رسیدگی به برخی تخلفات صیادی که واجد آثار زیان بار نبوده و حیات آبرویان را تهدید نمی‌کند به مراجع غیرقضایی نظیر کمیسیون رسیدگی به تخلفات صیادی واگذار شود و سایر تخلفات را جرم‌انگاری

کرده و صلاحیت رسیدگی به آنها را بدون امکان مداخله نهادهای دیگر، به مراجع قضایی سپرده شود. ثانیاً در وضع ضمانت اجرای کیفری یا مقرر داشتن پاسخ‌های غیرکیفری به تناسب جرم یا تخلف با میزان کیفر یا تنبیه انتظامی توجه شود. واکنش‌های مزبور به نحوی معین گردند که در قیاس با موارد مشابه از توازن نسبی برخوردار باشند. زیرا در آن صورت دیگر میزان مجازات (صید گونه‌های نادر و در معرض خطر انقراض) با مجازات (استفاده نکردن از علایم شناسایی شناور) که فعلاً یکسان است! متفاوت خواهد بود.

نتیجه‌گیری

بخشی از اقتصاد جامعه بشری، تغذیه و سلامت انسان به آبریان پیوند خورده است. صید غیرمسئولانه عوارض ناخوشایندی از ابعاد فوق موجب گردیده به همین دلیل نهادهای ملی و بین‌المللی، به کمک سیاست‌های تقنینی خصوصاً با وضع ضمانت اجرای کیفری از موجودیت آبریان و حیات آنها مراقبت می‌نمایند. اسناد فراملی زیست محیطی؛ به ویژه کنوانسیون‌های مربوط به طبقه‌بندی انواع گونه‌های آبرزی، هدایتگر نهادهای ملی در تنظیم سیاست جنایی تقنینی در حوزه مقررات زیست محیطی شمرده می‌شوند. حفاظت کیفری از تنوع زیستی گونه‌های آبرزی، سبب شده تا کلیه فعالیت‌های صیادی در مدار جرم‌انگاری قرار گیرند. دامنه نفوذ جرم‌انگاری؛ عرصه‌های پیش از صید، مقارن با صید و پس از آن را پوشش داده است. به منظور تأمین حفاظت کامل از جمعیت آبریان و زیستگاه و شرایط طبیعی حیات آنها، این موجودات به سه گروه شامل در معرض خطر انقراض؛ حمایت شده و عادی طبقه‌بندی شده‌اند. صید گونه‌های آسیب‌پذیر و در معرض خطر انقراض، اصولاً جرم بوده و مجوزی برای صید آنها وجود ندارد. مجرمانه نبودن صید آبریان گروه دوم در صورتی است که پروانه صیادی ویژه برای آنها صادر شده و برابر اجازه‌نامه؛ صید انجام شود. صید گونه‌های عادی با داشتن پروانه صیادی، مشروط به مراعات محدودیت‌های فصلی، روشی و مکانی امکان‌پذیر است. صید غیرمسئولانه آبریان از مصادیق بارز اعمال مجرمانه‌ای هستند که در عرصه سیاست تقنینی مدیریت کیفری آبریان ملاحظه می‌شود. برنامه جامع حمایت از آبریان مستلزم آن است که علاوه بر اعمال سیاست‌های کیفری، به منظور پیشگیری از جرم و ایجاد تعادل در اقتصاد مناطق ساحلی و اشتغال آنها با بهره‌برداری پایدار از منابع آبرزی؛ پراکنش انواع گونه‌ها در دریا‌های شمال و جنوب کشور معین شود. پس از اطمینان از اینکه فعالیت صیادی فاقد آثار مخرب بر جمعیت گونه‌های آبرزی است، اجازه‌نامه صیادی صادر گردد.

منابع و مآخذ

- فارسی

- باغبان رحیم، **حقوق صید در منطقه انحصاری-اقتصادی**، پایان‌نامه ارشد بین‌الملل، راهنما دکتر اردشیر امیر ارجمند، ۱۳۷۱.
- بناگر غلامرضا و...، بررسی تنوع زیستی ماهیان رودخانه هراز، مجله علوم محیطی، سال ۶، شماره ۲، ۱۳۸۷.
- پایگاه اطلاع رسانی سازمان حفاظت محیط زیست
<http://www.irandoe.org/fehrestgoone.htm>
- پایگاه اطلاع رسانی سازمان شیلات استان بوشهر
<http://www.shilat-bushehr.ir>
- پایگاه اطلاع رسانی شیلات استان هرمزگان <http://www.hpf.ir>
- پایگاه اطلاع رسانی وزارت جهاد کشاورزی <http://www.maj.ir>
- پایگاه اطلاع رسانی، سامانه قوانین و مقررات کشور
<http://tarh.majlis.ir/SearchRules>
- خداداد کاشی فرهاد و خلیل حیدری، برآورد سطح امنیت غذایی خانوارهای ایرانی بر اساس شاخص (AHFS)، **مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه**، سال دوازدهم، شماره ۴۸.
- سازمان شیلات ایران، سالنامه آماری، تهران انتشارات سازمان، ۱۳۸۶.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۸)، **تفسیر المیزان**، جلد ۶، انتشارات اسلامی، تهران.
- عبداللهی، داوود (۱۳۸۲)، **بررسی جنبه‌های حقوقی صید**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد بین‌الملل، استاد راهنما دکتر جمشید ممتاز.
- کالیون، کنت مک (۱۳۸۳)، اجرای عدالت در باره محیط زیست بین‌المللی، ترجمه محمد حسین زاهدین لباف، **مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی**، شماره ۳۱.
- کیهانی، مسعود، (۱۳۴۷)، جغرافیای مفصل (اقتصادی) ایران، چ سوم، تهران، بی‌نا.
- نصرزاده شیرازی، مهدی، **نقش فائو در تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل حفاظت و مدیریت آبزیان**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد بین‌الملل، راهنما دکتر عباس کدخدایی، ۱۳۸۰.

– لاتین

- Charles Ehler,(2007), Protecting marine biodiversity and ecosystem: processes through marine protected areas beyond national jurisdiction, journal of international wildlife law & policy, no 6:3.
 - FAO,(2005), Committee on Fisheries, Code of conduct for responsible fisheries, Rome.
 - FAO,(2007), Fisheries and Aquaculture Department, The state of world fisheries and aquaculture 2006, Rome.
 - Ministry of Fisheries,(2008), Leading New Zealand's sustainable fisheries management, annual report 07/08.
 - Stuart Archibald Moore,(2007), The history and law of fisheries, usa, university of Virginia.
 - Taylor & Francis,(2007), Building a global system of marine and coastal protected Area, International wildlife law and policy journal, ISSN: 1388-029.
 - The state of world aquaculture 2005,(2006), FAO fisheries technical paper, service fishery resources division, fisheries department Rome, No. 50.
 - The state of world Fisheries & aquaculture 2006,(2007), Produced by the Publishing policy and support branch communication division FAO, Rome.
- Sites**
- <http://www.caspianenvironment.org/>
 - <http://www.fao.org/fishery/topic/424/en>
 - <http://www.hpf.ir/KtePorta>
 - <http://www.imo.org/>

- <http://www.iranfish.net>.
- <http://www.iranfisheries.com/persian/page->
- <http://www.iranfoodnews/details.php>
- <http://www.Ropme.Net>
- [http://www.Tebyan.net/nutrition_health/\(foods\)](http://www.Tebyan.net/nutrition_health/(foods))
- http://En.wikipedia.org/wiki/History_of_fishing

Archive of SID